

Indholdsfortegnelse

Abstract.....	2
Indledning	3
Forskningsoversigt.....	4
Teori.....	5
Metode	6
Fremgangsmåde	6
Kildemateriale og metodiske overvejelser.....	6
Arkivmateriale	7
Begrebsafklaring.....	7
Venligtsindede fremmede fjender.....	8
Tilfangetagelse.....	8
Oprettelse af særlejre	8
Forhold og hverdag i særlejrene	10
Hjemsendelse	11
Dansk sindelag i fangenskabet.....	11
Aurillac	11
Feltham	14
Pawlowo-Possadskij og Jurjeff-Polskij.....	16
Oprigtig dansksindet eller taknemmelig nordslesviger?.....	18
Privilegerede krigsfangere – Sløring eller styrkelse af sindelag?.....	18
Hvor central var det danske sindelag i særlejrene for nordslesvigernes selvforståelse?	20
Konklusion.....	22
Litteraturliste:.....	23

Nordslesvigerne og de danske særlejre under 1. verdenskrig

Abstract

This project deals with the prisoners of war from North Schleswig who with their status as a national minority was sent to special “friendly alien enemies” camps. The specific camps consisted of a French camp in Aurillac, an English camp in Feltham and two Russian camps in Pawlowo-Possadskij and Jurjeff-Polskij. To be granted entrance to the camps you had to be Danish minded which was judged by your language, birthplace and the sound of your name. It quickly became clear that these judgements resulted in a clear oversimplification of what it meant to be Danish minded.

Based on my analysis of mostly prison letters and later narratives we discover that there were different levels of national affiliation and that regional affiliation could be just as important. In the camp in Aurillac there is a predominantly regional affiliation where the national affiliation is a clear second. In Feltham it is the other way around. In Pawlowo-Possadskij and Jurjeff-Polskij the affiliation is so clear that you could describe it as a Danish identification.

The project also discusses that some of the unchanged conditions of living in a prison camp as boredom and exclusivity from the civilized world might also have a place in the discussion. In the general war literature these factors are rarely brought up, which could be a result of a representational power of one image of the war, which shapes the writing norm. It could also be due to a lack of representation in the sources. The project further discusses the analysis’ results with the conclusion that the national identity was a central part of the prisoners’ sense of self in Feltham, Pawlowo-Possadskij and Jurjeff-Polskij. In Aurillac it seems that the regional identity was central and that the national affiliation played a minor but important role.

Indledning

Under 1. verdenskrig blev ca. 8,5 millioner mænd taget til fange, heraf var ca. 6 millioner taget på Østfronten.¹ Henimod slutningen af 1. verdenskrig sad ca. 350.000 i fransk fangenskab, 328.000 i engelsk fangenskab og 2.250.000 i russisk fangenskab. Ca. 4000 af dem var nordslesvigere.²

Dette projekt vil behandle de nordslesvigske krigsfanger som sad i allieret krigsfangenskab i hhv. Frankrig, England og Rusland under 1. verdenskrig. Et stort særtræk ved nordslesvigernes situation i fangenskab var statussen som nationalt mindretal og hertil til et neutralt land, nemlig Danmark. Statussen som national mindretal var utrolig definerende for fortællingen om de nordslesvigske krigsfangere. Statussen medførte muligheder som forbedrede forhold i særlejligheder og en platform for at udtrykke sit undertrykte nationale tilhørsforhold. Dette projekt vil netop fokusere på disse særlejligheder og se på, hvordan mulige sindelag kom til udtryk. I litteraturen og erindringerne ser vi en patriotisk fortælling, hvor hjælpen fra Danmark hjalp en stor del nordslesvigere med dansk sindelag til forbedrede forhold og bekræftelse af deres danskhed i særlejlighederne. Dette projekt vil se kritisk på denne tese ved at spørge: *I hvilket omfang var det danske sindelag en central del af selvforståelsen for de nordslesvigske krigsfanger i særlejlighederne? Og hvilken rolle spillede krigsfangeforholdene på nordslesvigernes selvforståelse?* For at belyse dette emne, vil dette projekt starte ud med et redegørende afsnit, hvor en generel udlægning af handlingsforløbet fra tilfangetagelse til hjemsendelse vil indgå. Herefter vil analysen dykke ned i kilderne og undersøge hvorledes det danske sindelag kommer til udtryk. Projektet vil herefter diskutere krigsfangeforholdenes rolle i erindringerne og dens mulige indflydelse på udtryk af sindelag. Afslutningsvist vil der være en diskussion om det danske sindelag var centralt for nordslesvigernes selvforståelse. Projektets formål er at skildre en mere nuanceret fremstilling af krigsfangernes sindelag og belyse krigsfangeforholdenes mulige effekt på sindelaget.

¹ Rachamimov 2002 s. 3

² Rasmussen 2006 s. 203

Forskningsoversigt

De nordslesvigske krigsfangere og emner vedr. deres status som nationalt mindretal er ikke et uberørt forskningsfelt. Det er dog begrænset. I det nedestående vil der være en præsentation af hovedværkerne og deres funktion:

Bogen ”*Sønderjyderne og Den store Krig 1914-1918*”, redigeret af Inge Adriansen og Hans Schultz Hansen fra 2006, er en samlet fremstilling om sønderjyderne under 1. verdenskrig. I denne bog er der et afsnit dedikeret til sønderjyder i allierede fangenskab skrevet af René Rasmussen. En god samlet fremstilling med præsentation af centrale kilder som årsbøger og tidsskrifter.

Claus Bundgård Christensens bog ”*Danskere på Vestfronten 1914-1918*” fra 2009, berører også sindelagsdebatten, dog er det primært soldaterne og ikke krigsfangerne. Der er et afsnit om krigsfangerne, men sindelagsspørgsmålet er kun berørt på overfladen.

Specialet ”*Der er langt hjem til Sønderjylland*” af Mads Gellert Madsen fra 2006, omhandler udelukkende fangerne i Rusland. Specialet er bl.a. bygget på arkiver, som jeg ikke har kunne få adgang til. Specialet har fungeret som et udgangspunkt for de russiske lejre.

Biografien om den sønderjyske krigsfange Frits Clausen ”*I Denne tid maa man ogsaa Kunde taale at se blod*” *Frits Clausen i russisk krigsfangenskab 1915-18*” af John T. Lauridsen fra 2007, er en artikel omhandlende Frits Clausens ophold i Rusland. Den har haft samme funktion som førnævnte speciale.

Specialet ”*De glemte os ikke i Fangenskab*” af Matilde Bierbaum fra 2016, omhandler en bedømmelse af sindelag og identitet i fangelejrene i England og Frankrig. Man vil kunne se visse ligheder vedr. vores fremgangsmåder. Vinklen på dette projekt adskiller dog projekterne, samt arkivmaterialet.

Bogen ”*I gerning og i sandhed – N.H. Rasmussen og de Sønderjydske krigsfanger*” af Bent Rasmussen fra 1927, er baseret på faderens privatarkiv og suppleret med farens brevkorrespondancer.

Bogen er meget danskorienterede, da den fortæller historien om det danske arbejde faderen igangsatte.

Udenlandsk litteratur har ikke haft en betydelig rolle i dette projekt, da emnet er meget regionsbaseret. Bogen *"POWs And The Great War"* af Alon Rachamimov fra 2002 og artiklen *"Prisoners of War"* af Heather Jones fra 2014, skal dog nævnes. Rachamimovs værk omhandler østrig-ungarske krigsfangere i Rusland. Jones' artikel er mere et oversigtsværk over forskellige relevante emner om krigsfangerne under 1. verdenskrig. Relevant for opgaven har primært været de store internationale linjer vedr. krigsfangeforhold.

Det overstående dækker ikke over alt forskningslitteraturen om fangerne og de dertilhørende følger af at være et nationalmindretal. Med projektets omfang taget i betragtning er det brugte litteratur bedømt til at være det mest relevante og repræsentative ift. forskningslitteraturen og projektets formål.

Teori

Jeg har valgt at tage udgangspunkt i kulturhistorikeren Inge Adriansen bud på en definition på national identitet. Hun anskuer national identitet som bevidstheder, der er skabt af en masse faktorer bestående af fælles værdiformer, adfærdsmønstre og traditioner. Forhold som sprog, kultur, historie og religion indgår ligeledes i denne identitetsdannelse som er af national egenart.³ Med disse faktorer in mente, vil jeg inkludere sociologen Richard Jenkins formulering af kollektive identifikation som lyder:

I den menneskelige verden er lighed og forskellighed altid funktioner af en bestemt synsvinkel eller et særligt perspektiv: vores lighed er deres forskellighed [...] Lighed og forskellighed afspejler hinanden på tværs af en fælles grænse. Det er på denne grænse, at vi opdager, hvad vi er i det, vi ikke er.⁴

Bedømmelsen af i hvilken grad dansk sindelag var en del af de nordslesvigske krigsfangers selvforståelse går gennem deres egne definitioner af dem selv samt spejlingen af de "andre". I disse spejlinger kommer nogle af disse faktorer frem og det er ved hjælp af dette, at jeg vil give et bud på omfanget af det danske sindelag. Inddelingen af disse bud vil tage udgangspunkt i Adriansens alternativ til begrebet nationalitet. Hun mener, at det skal erstattes med tre inddelinger. Den første er

³ Adriansen 2003 s. 24

⁴ Jenkins 2006 s. 105

nationalt tilhørsforhold som er det ubevidste eller svage tilhørsforhold. De to næste er *national bevidsthed* og *national identitet*. National identitet er en mere intens form for national bevidsthed. Det er en direkte identifikation med det nationale.⁵ Adriansen tager ikke rigtig højde for den regionale identitets betydning her. I dette projekt mener jeg, at de to er uadskillelige og fungerer udelukkende i sammenhæng med hinanden. Inddelingerne vil stadig blive brugt til at bedømme styrken af det danske sindelag, men i sammenhæng med den regionale identitet.

Metode

Fremgangsmåde

I dette projekt har fremgangsmåden på kildematerialet været af diskursanalytisk og historisk-hermeneutisk karakter. Diskursanalytiske tilgange trækker på strukturalistisk og poststrukturalistisk sprogfilosofi. Vores adgang til virkelighed går altid igennem sproget. Sproget skaber repræsentationer af virkelighed og er endda med til at skabe virkeligheden. Den fysiske verden får altså betydning gennem diskurs.⁶ I analysen har det derfor været oplagt at se på de sproglige fremstillinger fra krigsfangerne og andre relevante aktører. Hertil kan den historisk-hermeneutiske tilgang beskrives som en videreførelse, da en efterfølgende fortolkning af disse udsagn har været nødvendig i dette projekt.⁷

Kildemateriale og metodiske overvejelser

På websitet denstorekrig1914-1918.dk er der en samlet liste over digitaliseret litteratur og kilder vedr. Sønderjylland og 1. verdenskrig. Herinde er der en liste ved navn "krigsfangelejrene". Denne liste har forsynet en stor del af dette projekt. Der har været en udvælgelse, da dette projekt udelukkende fokuserer på særlejrene. Fra listen er en række tidsskrifter, årsbøger og mindeskrifter blevet udvalgt. Disse omhandler bl.a. Aurillac-foreningens, Feltham-foreningens og Foreningen af Dansksindede Sønderjyske Krigsdeltageres (DSK) udgivelser. Et betydeligt forbehold er, at alle disse erindringer er skrevet efter genforeningen og er derfor tendentiøse ift. danskheden. På listen finder vi også bindet *Sønderjyske Krigsfanger i England. Personlige oplevelser af A. Dorf* fra 1919, som er en samling

⁵ Adriansen 1994 s. 9

⁶ Jørgensen & Phillips 1999 s. 17

⁷ Adriansen 1994. s. 16

avisartikler skrevet af Pastor Dorf om opholdet i Feltham. Det skal understreges, at han var en dansk præst, som skrev for en danskorieret avis og ikke en krigsfange. På listen figurerer den tidligere nævnte biografi af John Lauridsen. Den indeholder afskrevne breve fra Frits Clausen, som har fungeret som supplement til det russiske samtidsmateriale.⁸

Arkivmateriale

Arkivmaterialet har hovedsageligt bestået af Frk. Marie Fergos privatarkiv indeholdende brevkorrespondancer med krigsfangere fra både Frankrig, England og Rusland. Denne arkivserie er grundlaget for det samtidsmæssige perspektiv. Et supplement er fundet i arkivserien: "Friederich Hansens arbejdsmand: Familiepapirer." Periodevis militærcensur er et forbehold, der skal understreges.⁹ Dette lader dog ikke til at have påvirket brevene i kildematerialet. Det havde været at foretrække, at have set på flere breve, men grundet projektets omfang, tidsramme, et allerede omfattende antal breve i arkivpakkerne og adgangsbesvær har det ikke været muligt. Et forbehold jeg derfor vil understrege er, at kildematerialet ikke er repræsentativ for det samlede antal krigsfangere, der endte i særlejrene. Dette er ikke en påstand jeg vil insinuere. Dette er et udpluk for at belyse emnet indenfor det præsenterede kildemateriale.

Begrebsafklaring

I dette projekt er betegnelsen Nordslesvig blevet brugt til den nordlige halvdel af Slesvig, hvor flertallet var dansktalende og dansksindede nordslesvigere. Denne del kom til Danmark efter genforeningen. I fangernes brug af Sønderjylland eller sønderjyde tillægges det en dansk tilhørsværdi, da den nationale værdi ikke er definerbar og efter 1920 kom det gradvis til at være lig med Nordslesvig.¹⁰

Begrebet "dansk sindelag" forstås i dette projekt som en favorisering af det danske ift. et regionalt sindelag. På baggrund af den opsatte teori består dansk sindelag af tre inddelinger, der beskriver den stigende grad af favorisering af det danske.

⁸ Lauridsen 2007 s. 247-295

⁹ Christensen 2009 s. 456

¹⁰ Historiekanon.dk "Sønderjylland eller Slesvig?"

Venligtsindede fremmede fjender

Tilfangetagelse

Tilfangetagelsen kunne ske på mange forskellige måder og afhang meget af hvilken front du befandt dig på. Storbritannien og Frankrig tog en del mindre antal fangere end Rusland, grundet den nærmest statiske Vestfront. I kontrast, var Østfronten mere bevægelig med dynamiske angreb og retræter, som resulterede i tilfangetagelser på et større plan.¹¹ På Vestfronten var det ofte en regulær overgivelse med hænderne i vejret. Christian Hansen fra Aabenraa var en af dem, der oplevede det sådan.¹² På Østfronten var det i Christian Lorensen tilfælde et bagholdsangreb. Efter et succesfuld modangreb gik han ned til en flod, for at hente sine ting. Der stod en russer med sin deling og Lorensen var tvunget til at følge med i fangenskab.¹³ Eksemplerne afspejler meget godt forskellen mellem mulige tilfangetagelser: Vestfrontens regulerer opgivelse og østfrontens bagholdsangreb. Dette er en grov inddeling, men en overordnet anskuelse af de store linjer. Efter dette blev fangerne sendt afsted mod de utallige forskellige fangelejre.

Oprettelse af særlejre

Oprettelsen af de danskorienteret særlejre startede i Frankrig. Da krigen brød ud meldte Poul Verrier sig til tjeneste hos det franske udenrigsministerium og det franske krigsministerium. Verrier var brændende interesseret i den sønderjyske situation, grundet hans nordiske slægt, og erfarede hurtigt, at der var nordslesvigerne i den tyske armé.¹⁴ I starten af 1915 mødtes Verrier med den franske krigsfangedirektør. Hans mål var klart; nordslesvigerne skulle have en særlejr. Der skulle oprettes et dansk bibliotek og tilknyttedes en dansk præst. På mødet blev der også aftalt, at Verrier skulle påbegynde en rundrejse til de forskellige fangelejrer for at bedømme hvilke dansksindede, som skulle til særlejren.¹⁵

Gymnastikdirektør N.H. Rasmussen havde også forbedrede vilkår for nordslesvigerne for øje, da han i efteråret 1914 marcherede op på Røde Kors kontor for at høre, om det var en mulighed at sende

¹¹ Jones 2014 s. 2-3

¹² DSK-Årbog 1943 s. 44

¹³ DSK-Årbog 1944 s. 57

¹⁴ Rasmussen 2006 s. 204

¹⁵ Christensen 2009 s. 315

breve og pakker til de nordslesvigske krigsfangere. Responsen var ikke tilfredsstillende og han valgte derfor at forsætte på egen hånd. En del af hans arbejde gik ud på, at sende breve, bøger, aviser, og pakker til fangerne. Han organiserede brev-korrespondancer mellem fangerne og såkaldte ”gudmødre” eller ”gudfamilier” fra Danmark. Rasmussen var også interesseret i særlejre, men grundet Verriers arbejde overlod han ledelsen til ham i Frankrig.¹⁶ I mellemtiden havde Verriers arbejde båret frugt og en særlejr for nordslesvigerne i Aurillac var omkring d. 1. maj 1915 en realitet.¹⁷

Missionen for særlejre i England, gik ikke så nemt. Rasmussen kontaktede i slutningen af 1914 den danske sømandspræst L.A. Troensegaard-Hansen for at opspore de nordslesvigske fangere i England. Troensegaard begyndte straks at besøge fangerne i de forskellige lejre.¹⁸ Ca. et halvt år efter missionens begyndelse fik nordslesvigerne en særlejr i Feltham d. 6 april 1916.¹⁹ De måtte dog dele den med polakker og elsassere.²⁰ Måden fangerne blev valgt til lejren, foregik ved at Troensegaard fandt danskklingende navne fra de engelske krigsfangelister. Herefter råbte han dem op til fangerne i Feltham og hvis nogen så kendte personens sindelag, blev han tilladt adgang.²¹

I vinteren 1914, da N.H. Rasmussen var i gang med at indsamle navne på nordslesvigske fangere i England og Frankrig, begyndte der så småt også at komme navne på krigsfangere, der var endt i russisk fangenskab. De skulle også hjælpes.²² Målene var de samme som i England og Frankrig: en særlejr. Rasmussen kom i kontakt med den danske konsul i Rostov, Andr. Nissen og hørte om han kunne snakke med enkekejserinden Dagmar og måske få hendes støtte. Dette kunne han med det resultat, at enkekejserinden straks beordrede, at nordslesvigerne skulle samles i en lejr.²³ Et par dage før jul 1915 kom de første fangere til Pawlowo-Possadskij. I starten af oktober 1916 blev nordslesvigerne flyttet til Jurjeff-Polskij.²⁴

¹⁶ Rasmussen 2006 s 205

¹⁷ Ibid s. 206

¹⁸ Ibid. s. 211

¹⁹ Feltham-Mindebogen 1921 s. 13

²⁰ DSK-årbog 1946 s. 10

²¹ Rasmussen 1927 s. 53-54

²² Rasmussen 2006 s. 214

²³ Rasmussen 1927 s. 70-71

²⁴ Ibid. s. 73

Forhold og hverdag i særlejrene

Forholdene i lejren var en klar forbedring end i de andre fangelejre. I Feltham og Aurillac var hverdagen relativ begivenhedsløs, dog med en højere grad af komfort end i de almindelige lejre. I Feltham fik fangerne fx eneværelser. I Feltham opholdt de fleste fangere sig i lejren, hvor der var værksteder, gymnastiksal og boldbaner til rådighed. Hertil blev der gennem præsten mulighed for læsning af danske aviser og bøger. Arbejde hos de lokale bønder var også en mulighed.²⁵

I Aurillac var forplejningen også en stor forbedring. Her levede de godt med mad og drikke. I Aurillac havde Verrier sørgede for dansk- og franskundervisning, mulighed for dyrkelse af gymnastik og senere en fastansat præst.²⁶ Hoveddelen af fangerne fik arbejde hos de lokale ude i landbruget. Dette var foretrækkeligt, da tiden gik hurtigere og maden var god.²⁷

Lejrlivet i Rusland først i Pawlowo-Possadskij og så i Jurjeff-Polskij var trivielt og ensformigt. De boede alle i et stort rum, hvor der skulle soves og væres når vinterkulden umuliggjorde udendørsaktiviteter. De fik dog opbygget et bibliotek på 500 bind, men det var ikke en fyldestgørende kur mod apatien.²⁸ Lejren fik selvfølgelig også post og pakker fra N.H. Rasmussen. Den tidligere Aurillac præst N.A. Jensen kom også til lejren d. 14. juni. 1917. Alt i alt havde krigsfangerne det godt. Maden var tilstrækkelig og mange kom ud i de lokale landbrug. Arbejdets forventning var ikke så høj, hvilket var en fordel for fangerne.²⁹

Gældende for alle tre lejre var at udvælgelsen af de dansksindede ikke var optimal. Det hændte tit at ikke-dansksindede besøgte lejren. Hovedsproget for en tysksindet kunne godt være dansk. De dansksindede kunne altså godt være ”infiltreret” af hjemmetyskere. Disse blev generelt accepteret, så længe de forholdt sig i ro. Dette var ikke tilfældet hver gang, hvilket resulterede i at hjemmetyskerne blev ekspederet og sendt til en ny lejr. Dette ses både i England og Rusland.³⁰

²⁵ Christensen 2009 s. 316

²⁶ Rasmussen 2006. s. 207-208

²⁷ Ibid. s. 209

²⁸ Lauridsen 2007 s. 234

²⁹ Rasmussen 2006. s 218.

³⁰ Feltham henføres til Christensen 2009 s. 319. Rusland henføres til Rasmussen 2006 s. 218

Hjemsendelse

Hjemsendelsen, efter krigen, afhæng af hvilken lejr du befandt dig i. Rusland var hærget af revolutioner og et resultat af dette var, at lejrene gik i opløsning. Nogle fangere forsøgte endda at komme hjem på egen hånd. Hovedparten blev dog samlet og sejlet til Danmark via Stockholm i små hold. Fangerne fra Aurillac hjemrejse var mere storslået. 314 fangere fra Aurillac samt Paul Verrier vendte hjem mandag d. 1. april 1919, da de sejlede ind i Københavns havn til stor hyldest. Næste sending krigsfangere ankom til Odense den 7 april. 1919. Efter dette ankom der i juni 1919 et skib til Aarhus. En måned efter ankom der et skib til Vejle. Her var der også fangere fra Feltham ombord.³¹

Dansk sindelag i fangenskabet

Oprettelsen af særlejrene skabte en situation, hvor stillingen til nationalt sindelag var uhyre central. Man skulle simpelthen være dansksindet for at få adgang til lejren, men hvad ville det sige? Adgangskravene var baseret på sprog, navn og fødested, men var det dækkende? Dilemmaet beskrevet af Bent Rasmussen *"Det var de franske officerer, der skulde udtage Sønderjyderne i de forskellige Fangelejre, og de kunde jo ikke granske Hjerter og Nyre."*³²

I den nedenstående analyse vil jeg se på, hvordan fangerne udtrykker sig diskursivt ift. "identitetsmarkørerne" og herefter bedømme, hvilket niveau det danske sindelag havde for nordslesvigerne selvforståelse. Jeg har valgt at inddele det efter lejr startende med samtidsmaterialet og sluttende med erindringsmaterialet. Eksemplerne fremhævet er dem, der er bedømt repræsentative for kildematerialet som helhed.

Aurillac

De tilgængelige breve fra Aurillac har primært være to korrespondancer. Den første mellem Frk. Fergo og krigsfangen Jens Jensen. I brevene fra Jens Jensen er udtrykkene for sindelag sjældne. En gennemgående ting ved brevene er dog afslutningen på dem. Her er de meget ens. Han afslutter et

³¹ Rasmussen 2006 s. 219-220

³² Rasmussen 1927 s. 33-34

brev fra d. 26.11.16 sådan *"En glædelig Jul og et godt Nytår ønskes Dem og Familie og alle gode Venner derovre i vort gamle Danmark [...]"*³³ Nogle gange erstattes det af tak til eller hilsener til. Der er ikke beskrevet meget om hans kammerater eller om ham selv. Vi kan sagtens tillægge en national bevidsthed her med "vort", men fraværet af markører som "vi", "mig" eller "dem" gør det svært at bedømme, hvordan vi skal fortolke hans formulering.

Simon Thygesens breve har heller ikke et klart udtryk for niveauet af danskhed. Jeg har tilladt mig at bruge et brev fra Montfort fra 2. april 1915 fra Simon Thygesen, da han kommer til Aurillac senere samme år og afspejler Aurillacs samlede sindelag godt. Taknemmeligheden præger starten af brevet. Han skriver: *"De har ret i, at deres Landsmænd, altså vi, er gode rygere [...]"* Rygning er en af de faa nydelse, som en krigsfange kan skaffe sig, d.v.s. vi Nordslesvigere [...]³⁴ Thygesen skriver til en dansk statsborger, at de er deres landsmænd. Han afslutter dog med at sige "vi Nordslesvigere". Bedømmelsen om det nationale eller regionale sindelag er mere dominerende end den anden er svær, men en nordslesviger med dansk national bevidsthed ville ikke være en kontroversiel antagelse. I et brev fra Aurillac d. 18 juli 1915 forsætter han den lidt tvetydige stil: *"Herved mine og kammeraters hjertelige tak for de tobakspakker, som vi har modtaget fra kære venner i Danmark."*³⁵ Her er ikke en synderlig fremvisning af danske sindelagsmarkører, dog kan dette være underforstået. Formuleringen "fra kære venner i Danmark", vil jeg ikke mene er en sikker antydning af sindelag. Det kan ligeledes være et tegn på taknemmeligheden.

I et andet brev ser vi igen en forholdsvis svag national bevidsthed. Brevet er fra d. 10/2 1914 fra J. Fuglsang. Han skriver bl.a. *"Vi har det ganske godt her men venter, da med længsel på den time, da vi kan vende hjem, til vort kære Sønderjylland."*³⁶ "Vi" må betyde de andre krigsfangere med hjemstavn i Sønderjylland. Brugen af Sønderjylland er ikke direkte udslagsgivende, men er en vis indikator for en svag dansk bevidsthed omkring hans hjemstavn. Det kunne ligeledes være en understregning af regionens plads i hans sind. "Vort Sønderjylland" går igen i mange af brevene. Vi ser det også i et brev fra d. 2.2. 1919 fra en Hansen. Han skriver *"Til denne tid igen (foråret) kan være hjemme i vort kære Sønderjylland"*³⁷ Bedømmelsen af formuleringen "vort Sønderjylland"

³³ Fergo, Marie. Pakke: 169/1

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

lander igen på en svag national bevidsthed om hjemegnens historie, dog overgår den ikke det regionale.

I et brev fra en Andreas Gaarde ser vi en afstandtagen til Tyskland. Overraskende ser vi ikke mange af disse i brevene. Han skriver *"Vi glæder os allerede til at vi snart skal hjem og være fri for tyskernes tralle lenker"*³⁸ En tysk afstandstagen er selvfølgelig ikke lig med et dansk sind, men det udelukker det heller ikke. Hjem er i fokus her, hvilket tyder på en dominerende regional identitet, men grundet den tyske afstandstagen vil man kunne pålægge den en dansk undertone.

I de senere erindringer fra Aurillac-foreningen ser vi en dominerende danskvenlig tilgang. Dette er ikke overraskende pga. faktorer som genforeningen og fordanskningen efter 1920, dog er der eksempler der forsætter brevenes uklare nationalitetsudtryk. I Aurillac-bøgerne fra hhv. 1936 og 1937 vil jeg fremhæve krigsfange Christian Rossens udlægning. Efter hans tilfangetagelse, betegner han sin deling og ham selv som "vi". Da de passerede forskellige samlejre, blev der spurgt om der var nordslesvigere iblandt. Her meldte han sig. Han nævner ikke andre der fulgte med, så hans deling har ikke været udelukkende nordslesvigere. Han fortæller herefter, at da våbentilstanden kom, var der en der råbte "tysker" efter ham.³⁹ Dette kommenterer han ikke på. Et muligt nationalt sindelag kunne være underforstået, men det er en oplagt mulighed for at benævne et tilhørsforhold, især ift. kilden. Her er en stærk regional identitet, hvor et dansk tilhørsforhold ikke bliver nævnt.

Hans F. Damgaard beskriver i årbogen fra 1937, sig først og fremmest som slesviger. Dette var i sammenhæng med udvælgelsen til lejrene, så derfor kan vi ikke tillægge det så stor værdi. Herefter nævner han tyskernes advarsler imod at tage til Aurillac, idet det kunne opfattes som forræderi. Dette trodsede han, da han ønskede at være sammen med sine landsmænd.⁴⁰ Landsmænd behøver ikke henvise til danskere. Dette kan ligeledes være regionsbaseret. Han trodser dog truslerne, hvilket taler for et vist dansk tilhørsforhold.

I samme årbog finder vi Hans Festersens tillæg. Han betegner sig selv som sønderjyde, da han fortæller om hans rejse helt fra Marokko *"Vi faa Sønderjyder, der var med, fik Lov at opholde os paa Dækket"*.⁴¹ Før rejsen fortæller han, at han havde modtaget breve fra Danmark forinden. Her havde lejrkommandanten spurgt om han var dansk. *"Hertil svarede jeg, at vor landsdel havde været dansk*

³⁸ Ibid.

³⁹ Aurillac-Bogen 1936. s. 99

⁴⁰ Aurillac-Bogen 1937. s. 103

⁴¹ Ibid. s. 104

*indtil 1864*⁴² Vi kan godt betegne Festersen som national bevidst, men svaret til lejrkommandanten er en smule kryptisk. Vil han bare være korrekt i at han teknisk set ikke er dansker eller er det en afstandstagen fra danskheden? Ifølge resten af hans tillæg vil jeg mene, at han bare ville være korrekt.

Feltham

I dette afsnit har jeg valgt at starte med et brev, der afspejler det dominerende udtryk for det danske sindelag i kilderne fra Feltham. Brevet er fra Hans Brink d. 11.2.1917. Her ser vi en markering af dansksindede markører. *"Hjertelig tak fra mig og alle mine Sønderjyske Medfanger her i Feltham. [...] Da vi der rigtig kan se de kærlige tanker Hjemme i Danmark.*⁴³ Dette citat kan tyde på en stærk national bevidsthed. "Mine sønderjyske medfanger", samt formuleringen "hjemme i Danmark" er klare indikatorer på en dansk bevidsthed. Han forsætter i et senere brev fra d. 22.8.1917 *"[...] Hjertelig Tak paa egne og paa alle mine Landsmænds Vegne. [...] vi er nu over 110 Sønderjyder her.*⁴⁴ Det der kommer til udtryk her, er først og fremmest, at han betegner sig og sine kammerater som sønderjyder. Ordet sønderjyder har en dansknational underforståelse, men den kan ligeledes betragtes som regional. I dette tilfælde, med begge breve taget i betragtning, vil denne person karakteriseres som en nordslesviger med en stærk dansk national bevidsthed.

Vi ser også dette udtryk i Bent Rasmussens fremhævelse af et brev fra en nyankommet krigsfange til Feltham. *"Det er den lykkeligste time vi har oplevet endnu, da vi slap bort fra Tsk.,[...] vi føler os hjemme. Her kan vi synge vores kære Danske sange [...] uden at blive overfuset af de Tsk. Feldvebler"*⁴⁵ Ikke en overraskende fremhævning når man tænker på kilden. Her ses en klar afstandstagen fra tyskerne og bekræftelse i danskhed igennem glæden ved at synge de danske sange. Disse elementer udelukker ikke regional identitet, men ud fra glæden ved de nationale faktorer kommer den stærke nationale bevidsthed tydeligst til udtryk.

En forsættelse af glæden ved at tale og synge sit modersprog ses også i et brev fra Kristian B d. 16.12.1917. *"Vi er jo en stor Flok Sønderjyder kun samlede i et Fangelejr og har det rigtig godt. Vi kan tale vort Modersmaal og synge vore gode Danske Sange med hinanden.*⁴⁶ En klar national

⁴² Ibid s. 104

⁴³ Fergo, Marie. Pakke: 169/1

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Rasmussen 1927. s. 50

⁴⁶ Fergo, Marie. Pakke: 169/1

bevidsthed kan man igen udlede her, hvis ikke en national identifikation. Vort modernål og vores danske sange er klare identitetsmarkører.

Der er også eksempler på hvor national bevidsthed går over til direkte identifikation. Dette ser vi i Niels Gemmers breve til sin søster. Brevene er sendt d. 21.10.1918 og d. 11.12.1918. I det første brev bliver man ikke i tvivl om afstandtagen fra tyskerne. Han skriver "*Jeg haaber at kunde vende tilbage til et Slesvig, befriet af den tyske Undertrykker*"⁴⁷ Et nationalt tilhørsforhold kan vi godt udlede her. I næste brev vender det dog til en direkte dansk identifikation. Her skriver han "[...] *jeg skal da Hjem for at faa mine Papirer som dansk Statsborger, Thi det at være tysk borger, er ligesaa godt som at være forbandet af menneskeheden*"⁴⁸ Her hersker ingen tvivl. Han er nordslesviger, men venter på at komme hjem for at få sine papirer som dansk statsborger. Hans klare prioritering af at være dansk statsborger over tysk statsborger tydeliggør denne identifikation. Denne indiskutable identifikation med det danske er dog ikke det primære udtryk i kilderne.

Eksempler, hvor udtrykket kun kan betegnes som et ubevidst tilhørsforhold er få. Hertil skal man også medregne at det kunne være underforstået og være beskrevet i tidligere breve. I et brev fra Peter Pedersen fra d. 22.4.1917 er det mest af alt taknemmeligheden som skinner igennem. Han skriver "*At i derhjemme i Danmark tænker paa os Sønderjydske Krigsfanger*"⁴⁹ Dette citat kan man betegne som et tilhørsforhold til Danmark. Den regionale identitet er mere i fokus her. Der er i hvert fald et skel her mellem dem hjemme i Danmark og de sønderjyske krigsfangere.

I et brev fra Villy Petersen d. 31.12.1917 er Sønderjylland igen dominerende. "*Jeg vil gerne ønske hele den Sønderjyske Forening (godt) Nytaar. Med Ønsker om At vore haab maa blive opfyldt og vi snart maa lande i derhjemme.*"⁵⁰ Med samme forbehold som før, er det det regionale, der er fokus på her. Derhjemme efterfølges heller ikke af noget med Danmark. Der er dog danske undertoner i den sønderjyske forening.

Erindringerne fra Feltham stemmer meget overens med det samtidige kilder. I P. Bernsen indlæg i DSK-årbogen fra 1946 reflekterer han over englændernes syn på, som han kalder det "Musspreussere" (pligt tyskere), og deres uvidenhed overfor nordslesvigernes situation. Han skriver, at det blev senere gjort forståeligt for befolkningen i og omkring Feltham, at der var forskel mellem

⁴⁷ Gemmer, Niels Ole: Samlepakke 90

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Fergo, Marie. Pakke: 169/.1

⁵⁰ Ibid.

”os” og andre tyske krigsfangere.⁵¹ Igen en klar afstandstagen fra det tyske. Denne forskel er ikke lig med et klart dansk sindelag. Det kunne ligeså godt være det regionale, der var centralt.

Pastor Dorfs besøg i lejren belyser skellet fra et andet perspektiv. Han var en dansk præst og dermed ikke krigsfange. Beskrivelserne bærer meget præg af hans danske identitet. Han beskriver fangerne som modige mænd, der turde at bekende sit danske sind i den ”fjendtlige” kreds. Dette hænger sammen med mulige bekymringer om tysk sejr og truslen om landsforræderi.⁵² Det interessante ved disse trusler, som vi også ser i Aurillac, er at de virkelig understreger grænsen mellem dansksindede og tyskere.

Pawlowo-Possadskij og Jurjeff-Polskij

I dette afsnit ville der være fokus på krigsfangen Frits Clausen. Han er selvfølgelig kun én mand og uhyre dansksindet, men hans lederstatus i lejren kan ikke ignoreres.⁵³ Kilderne taler også for, at hans tilstedeværelse og synspunkter har smittet af på de resterende fangere. National identifikation er meget dominerende i de russiske fangebreve. Jeg vil derfor også starte med et brev fra Frits Clausen. Brevet er fra Pawlowo-Possadskij d. 8.1.1916 og her skriver han:

”Vi er nu blot faa Danskere mere her i Lejren, da alle Hjemtyskere er sendt tilbage til Sibirien idag. Vi er glade for at være fri for alle de Spioner, da Ordet nu er frit. De truede os rigtignok med Krigsret o.s.v. i Tyskland og spyttede endda paa os”⁵⁴

Dette citat fremhæver en klar national identifikation med Danmark. Han ved hvem han og hvem de ”andre” er. Han betegner også sig selv og de andre fangere som danskere. Trusler om krigsret er også tilstede her. Krigsretten har været et middel for tyskerne til at skabe frygt over at melde sig til særlejrene. Effektiviteten af dette middel er svært at sige noget om. I et senere brev skriver Clausen, at en dansker ved navn Jens Jacobsen er gået med tyskerne pga. trusler om krigsret.⁵⁵ Så helt ineffektiv har det ikke været. Dette styrker påstanden om, at når fangerne trodsede truslerne, kunne det betyde et vist nationalt tilhørsforhold.

I et brev fra Jurjeff-Polskij fra d. 14.2.17 fra Christian Lind, ser vi igen et eksempel på en indiskutabel dansksindede krigsfange: *”[...] At de og dem der hjemme i Danmark tænker paa os Sønderjyder i*

⁵¹ DSK-Årbog 1946. s. 10

⁵² Dorf 1919 s. 19

⁵³ Madsen 2006 s. 48

⁵⁴ Lauridsen 2007 s. 253

⁵⁵ Ibid. s. 255

*disse trange tider. Her lever vi i haab om igjen at komme tilbage til vort kære Danmark.*⁵⁶ Her er der ingen tvivl. En tydelig bevidsthed og identifikation med Danmark. ”Os sønderjyder” tyder også på en regional identitet, men det efterfølgende ”tilbage til vort kære Danmark” tyder på at den nationale identifikation er dominerende. Denne kilde stemmer meget overens med Frits Clausens holdninger.

Formuleringer som ovenover forekommer hyppigt i brevene. I et brev fra Michael Petersen d. 16.2.1917 fra Jurjeff-Polskij står der ”[...] *faaet en hel del Pakker fra vore kære Landsmænd*”⁵⁷ Man kunne godt antage at taknemmeligheden spiller en rolle her, men ”vore kære landsmænd” viser en klar identifikation med danskerne, som ikke havde behovet at være nødvendig for at vise sin taknemmelighed.

Denne klare nationale identifikation forsætter i et brev fra Jørgen Jessen d. 16.2.1917 fra Jurjeff-Polskij. Her skriver han; ”[...] *Deres Venlighed og Medfølelse over for os Sønderjyder. [...] Vi lever Alle i Haab om [...] at vi maa komme til at Tilhøre hvort gamle Moderland*”⁵⁸ Der er ikke meget at diskutere her. Han betegner sig selv som sønderjyde, samt at han deler gruppens håb om at vende tilbage til ”hvort gamle Moderland”. Igen en klar national identifikation.

I erindringerne vedr. Pawlowo-Possadskij og Jurjeff-Polskij er udtrykket også primært national identifikation over det danske sindelag. Andet ville også være en overraskelse, da erindringerne næsten udelukkende består af dansksindede aktører som fx Frits Clausen.

Overordnet kan man fra analysen se en stigning af danske sindelag, hvis vi sætter lejrene op på en linje. Startende med Aurillac, hvor vi ser den svageste form, hvilket dog stadig betegnes som en svag national bevidsthed. Efterfølgende har vi Feltham, som betegnes som en stærk national bevidsthed, tangerende til national identifikation. Afslutningsvist har vi Ruslands to lejre, hvor en direkte national identifikation er hovedudtrykket.

⁵⁶ Fergo, Marie. Pakke: 169/1

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

Oprigtig dansksindet eller taknemmelig nordslesviger?

Privilegerede krigsfangere – Sløring eller styrkelse af sindelag?

Det er indiskutabelt, at nordslesvigerne var i en favorabel situation i særlejrene. I gennemlæsningen af både litteraturen og kilderne er der dog et aspekt, som jeg ikke mener har fået nok opmærksomhed og det er de negative eller uændret forhold ved at sidde i fangenskab, såsom kedsomhed, apati, nationale modsætninger og eksklusion fra det civile samfund. Deres plads i erindringer og litteratur er diskutabel, men det er deres tilstedeværelse ikke. Denne diskussion vil tage udgangspunkt i disse negative og generelle fangevilkår og diskutere hvilken rolle, de spillede ift. nordslesvigernes selvforståelse og hvordan det kan være, at de har fået så begrænset opmærksomhed i litteraturen.

En interessant påstand bliver beskrevet i en af Dorfs avisudklip. Han skriver "*Paa mange Maader kan en Præst være Krigsfangen til Hjælp, han er saa at sige den eneste Forbindelse, Fangen har med den civile Verden.*"⁵⁹ Vi kan også tilføje brevene fra "gudfamilierne", men pointen er central. At leve i fangenskab betød afskæring fra det civiliserede liv og det kunne have haft en indflydelse i sindelagsudtrykket. Det er ikke en kontroversiel tanke at fangerne godt kunne justere deres sindelag, hvis det kunne gøre fangenskabet mere tåleligt. Dette har vi ikke beviser på, men i fx Aurillacs tilfælde, hvor det danske sindelag ikke bliver udtrykt hundrede procent, kunne man forestille sig en finjustering for at deltage i diverse aktiviteter som fx undervisning og brevkorrespondancer.

En anden udpenning af hverdagens tomhed ser vi fra Jens Lassen. Han skriver:

*Fangenskabet var ikke denne brogede Mosaik af muntre Episoder, der oftest bliver bredt ud, men Fangenskabet var et graal i graat, trist Hverdagstæppe som Krigsfangen maatte træde i kredsene Gang, uden Maal, i samme Spor, uden Ophør. Det og intet andet var Fangenskabet. [...] Intetheden var deres Indhold, Ensformigheden deres Særpræg.*⁶⁰

Disse beskrivelser er en sjældenhed især ift. kilden. Man kunne diskutere om tomheden og kedsomheden er underforstået i fangenskabserindringer, men dette mener jeg ikke er dækkende, især ikke i debatten om sindelag. Frits Clausen havde også indblik for at apatien ramte en del af fangerne.⁶¹

⁵⁹ Dorf 1919 s. 18

⁶⁰ Aurillac-Tidende 1921 s. 15

⁶¹ Lauridsen 2007 s. 234

Jeg vil ikke mene, at det er en kontroversiel antagelse at disse forhold har haft en effekt på åbenheden til den danske indflydelse i lejrene, simpelthen fordi man ikke havde andet at give sig til.

Elementer fra fangenskabet som disse er næsten ikke belyst i litteraturen. I René Rasmussens afsnit "*Sønderjyder i allieret krigsfangenskab*"⁶² er der lagt stor vægt på særforholdene. De generelle forhold er nærmest ikke benævnt. Værket er den første samlet fremstilling af Sønderjylland under 1. verdenskrig. Den er også en af de eneste. Bogens indflydelse på en vis neglegering af de generelle forhold kan forklares ud fra historikeren Janet Watsons teori. Hendes case tager udgangspunkt i skyttegravsfortællingens dominans i historiefortællingen. Skyttegravsfortællingens grusomheder indsnævrede krigshistorien. Tvungen til at konkurrere med grusomhederne i skyttegravsfortællingen var der kun to valg, at efterligne denne stil eller blive glemt.⁶³ Dette kan med lidt god vilje overføres til dette projekts emne. Erindringen og litteraturens fokusering på det store arbejde i oprettelsen af særlejre og nordslesvigernes dertilhørende fordelagtige situation har skubbet de generelle fangevilkår ud af historien. Dette kunne være en forklaring på "forglemmelsen".

I Matilde Bierbaums speciale "*De glemte os ikke i Fangenskabet*" taler hun for, at de nordslesvigske krigsfangers nationale tilhørsforhold, til Danmark, blev styrket i særlejrene Feltham og Aurillac.⁶⁴ Dette vil jeg ikke erklære mig uenig i. Der har med stor sikkerhed været en klar styrkelse af det danske sindelag. Min kritik udspringer af hendes ukritiske syn på forholdenes rolle i denne tese og dens sammenhæng med selvforståelsen. I specialet er der ikke nævnt elementer som apati, kedsomhed og eksklusion for det civiliserede samfund. Disse elementer og den dertilhørende mulige effekt på fangerne er ikke berørt. En grund til udeladelsen kan være, at konkrete beviser på en mulig indflydelse ikke kan fremskaffes, dog mener jeg stadigvæk ikke det kan ignoreres. Et element der også er udeladt i specialet, er truslerne om landsforræderi og retsforfølgelse i særlejrene. Truslerne fra tyskerne ser vi især i lejrene i Rusland og Feltham. Jeg mener det er en overset faktor, at ignorere effekten af nordslesvigerne, der trodsede denne trussel. Dette er et klart bevis for nordslesvigernes søgen efter ligesindede mænd, om de så var dansksindede eller regionalbevidste. Et modargument til dette vil være særforholdenes tiltrækningskraft. Dette har sandsynligvis også indgået i overvejelsen, men hvis vi inkluderer Christensens pointe med at soldaterne ikke altid var orienteret om de faktiske forhold i særlejrene, kunne der være noget om snakken.⁶⁵

⁶² Rasmussen 2006 s. 203-222

⁶³ Watson 2004. s. 306-307

⁶⁴ Bierbaum 2016 s. 85

⁶⁵ Christensen 2009. s. 320

Alt i alt vil jeg mene at disse gennemgåede aspekter præsenterer nogle blinde vinkler i forskningslitteraturen. De er nævnt i noget af materialet, men sammenhængen med selvforståelsen er ikke berørt. I hvert fald ikke tilstrækkeligt.

Hvor central var det danske sindelag i særlejrene for nordslesvigernes selvforståelse?

Gennem kildematerialet og den dertilhørende analyse står det klart, at det danske sindelag alt i alt var en central del af nordslesvigernes selvforståelse. Spørgsmålet er bare på hvilket af Adriansens niveauer. Ifølge analysens resultater vedr. Aurillac ser vi en dominerede regional identitet. De betegner sig først og fremmest som ”sønderjyder”. Betegnelsen ”sønderjyde” har dansk politiske undertoner, så vi kan ikke udelukke at bare pga. at Danmark eller dansker ikke bliver nævnt, at det danske sindelag ikke har været central. Aurillac var en dansksindede lejr, så selvom det såkaldte ”niveau” af det danske sind ikke fyldte meget for deres selvforståelse kunne det hurtigt komme til det, gennem den pågældende situation. Hjælpen fra Danmark kunne med stor sandsynlighed også påvirke fangerne og cementere, måske endda aktivere, en form for national identitet i fangernes selvforståelse. Det samme gælder for Feltham og de to lejre i Rusland. Ifølge analysen har den dansk nationale bevidsthed og identitet et større greb i Feltham og Rusland. Som nævnt i redegørelsen skyldes det, at de nationale konflikter i disse lejre skabte flere situationer, hvor spørgsmål om national tilhørsforhold blev sat på spidsen. I lejrene tyder det også på, at krigsfangerne havde større indflydelse i udvælgelsen af nye fangere til særlejrene. De havde klare krav for sindelag og dertilhørende konsekvenser. Disse elementer kunne dog ligeså godt sløre de oprigtige sindelagsberetningerne i stedet for at styrke dem. Dette gælder også de generelle krigsfangevilkår. Sløret er et stort ord, dog vil jeg mene at det er naivt at tro, at disse elementer ikke har påvirket nordslesvigernes stillingtagen til deres danske sindelag.

Forskningslitteraturen har ikke set kritisk på hvilken plads det danske sindelag havde for nordslesvigernes selvforståelse. Det var nærmest en selvfølge, at de nordslesvigske fangere var dansksindede i særlejrene. Her kan vi igen tilføje Watsons teori om en grundlæggende fortælling som former de resterende.⁶⁶ Dette ses i hvert fald i René Rasmussens afsnit ”*Sønderjyder i allieret krigsfangenskab*”. Han fortæller, at afhøringerne om adgang til Aurillac lejren ikke var den rene

⁶⁶ Watson 2004 s. 306-307

formalitet og en del hjemmetyskere blev sendt væk.⁶⁷ Dette filter er det eneste sindelaget er bedømt på. På baggrund af min analyses resultater ser vi en beskeden grad af national bevidsthed i Aurillac. Hertil mener jeg ikke, at man kan vurdere gruppen af fangere som overordnet dansksindede bare fordi de slap ind i lejren. I Feltham ser vi heller ikke en kritisk tilgang fra Rasmussen. Der nævnes, at der var hjemmetyskere i lejren og hvis de ikke skabte problemer fik de lov at blive. Felthams system med at fangerne bedømte sindelagene bliver også nævnt.⁶⁸ Dette kan have medvirket til at en nuancering af sindelagsspørgsmålet var unødvendig. I Rusland er der et belæg for den ukritiske tilgang fra Rasmussens side. Det tyder på, at i Ruslands tilfælde var de nationale modsætninger så store, at de resulterede i en automatisk dybdegørende bedømmelse af sindelaget indefra. Hertil var der også Frits Clausen som ikke havde problemer med at ”sladre” til kommandanten.⁶⁹ I analysen ser vi en klar identifikation med det danske i Rusland, hvilket stemmer meget overens med Rasmussen afsnit. En interessant tese bliver fremstillet her, at jo større grad fangerne har været med i bedømmelsen af sindelag, som vi især ser i Feltham og Rusland, jo mere dansksindede har de været. Denne tese er ikke ”skudsikker”, men ift. analysens resultater er der et klart mønster.

I Claus Bundgård Christensens afsnit om særlejre i ”Danskere på Vestfronten 1914-1918” er der heller ikke en direkte beskæftigelse med sindelagsbedømmelsen. Bogen omhandler Vestfronten, så det er kun Aurillac og Feltham, han har skrevet om. Han oplyser, at i lejrene var der kategoriseringer af fangerne. De var dansksindede, national indifferente og til sidst direkte tysksindede. Der er altså en understregning af diversiteten og hertil også fokus på den nationale påvirkning udefra af de danske præster.⁷⁰ Her kan man tale om en vis påpegning af denne diversitet samt særforholdenes påvirkning af dette, men så skal man læse mellem linjerne og have en dybere kendskab til emnet. Faktum er stadig, at kategoriseringen af de dansksindede i værket er en oversimplificering. En oversimplificering som hersker i hoveddelen af litteraturen om emnet.

⁶⁷ Rasmussen 2006 s. 208

⁶⁸ Ibid. 214

⁶⁹ Ibid. s. 217-218

⁷⁰ Christensen 2009. s. 318-319

Konklusion

Bedømmelsen af styrken på de nordslesvigske krigsfangers danske sindelag er ikke en sag med et entydig svar. Gennem analysen ser vi en tredeling af niveauer af dansk sindelag som samtidig er i sammenhæng med en regional identitet. Gennem analysen ser vi at resultaterne varierer fra lejr til lejr. I Aurillac tyder det på at den regionale identitet står stærkere end den nationale. Betegnelserne Sønderjylland eller sønderjyde blev brugt hyppigt blandt fangerne, hvilket taler for en dominerende regional identitet, dog med ordvalget også en svag form for national bevidsthed. I Feltham ser vi gennem nationalmarkører som dansk sprog og sang, en stærk national bevidsthed. Dette bliver også understøttet af en klar afstandstagen til tyskerne. Der er også eksempler på national identifikation, men med de gentagende regionale udtryk som ”sønderjyder” vil de ikke helt kunne vurderes som national identifikation. Stemningen i Rusland er på baggrund af dette projekts materiale meget dansksindet. Eksempler med direkte identifikation med Danmark er der mange af. En ”lejrleder” som Frits Clausen kunne have haft en betydelig indflydelse her.

I første del af diskussionen er de generelle krigsfangeforhold betydning sat op imod hovedværkerne indenfor emnet om nordslesvigske krigsfangere. Resultatet af dette er en påpejning af en såkaldt ”forglemmelse” af de generelle krigsfangeforholds plads i erindringer og i bedømmelsen af dansk sindelags indflydelse på nordslesvigernes selvforståelse. Dette forklares ved en speciel tendens i krigsfortællingen hvor en form for udlægning kan blive dominerende og derfor indskærpe den accepterede tilgang til emnet. Dette kan være tilfældet, dog påvirker det ikke det faktum, at disse elementer har en plads i fortællingen og bedømmelsen. Disse antagelser bygger på fortolkninger. Fortolkningerne om forholdenes påvirkning på sindelagene er dog baseret på klare udsagn om fx apati og kedsomhed i fangenskabet.

Diskussion om hvorledes det danske sindelag spillede en central rolle for fangernes selvforståelse afhænger meget af i hvilken lejr du befandt dig i. I Rusland og i Feltham kan vi godt konkludere at det alt i alt havde en central rolle for fangerne. I Aurillac er det dog ikke så simpelt. Her tyder det først og fremmest på, at det var den regionale identitet der var dominerende. De betegnede sig selv som ”sønderjyder”, hvilket har klare danske politiske undertoner, men dette er ikke nok til at antage at det danske sindelag var centralt for fangerne.

Litteraturliste:

- Adriansen, Inge: *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000*. (Bind 1 - Fra fyrstestat til nationalstater) Museum Tusulanums Forlag. København. 2003
- Adriansen, Inge: *Problemer ved forskning i nationale identiteter*. I *National identitet - fem foredrag om dansk og tysk identitetsfølelse i grænselandet*, 1994, Institut for grænseregionsforskning, Haderslev. 1994
- Bierbaum, Matilde: *De glemte os ikke i Fangenskabet*. Historisk Speciale. Roskilde Universitet. 2016. Hentet fra:
[http://www.rucsdigitaleprojektbibliotek.dk/bitstream/1800/28327/1/De%20glemte%20os%20ikke%20i%20Fangenskabet%20\(til%20aflevering\).pdf](http://www.rucsdigitaleprojektbibliotek.dk/bitstream/1800/28327/1/De%20glemte%20os%20ikke%20i%20Fangenskabet%20(til%20aflevering).pdf) d. 11.12.2017 16:19.
- Christensen, Claus Bundgård. *Danskere på Vestfronten 1914-1918*. Gyldendal. København. 2009.
- Jenkins, Richard: *Social Identitet*. Academica. Aarhus, 2006.
- Jones, Heather: *Prisoners of War*, i: 1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War, redigeret af Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer og Bill Nasson. Freie Universität Berlin. Berlin. 2014. Hentet fra:
http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/prisoners_of_war d. 11.12.2016 18:01
- Jørgensen, Marianne Winther og Phillips, Louise: *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde Universitetsforlag. Frederiksberg, 1999.
- Lauridsen, John T.: *"...I denne tid maa man ogsaa kunde taale at se blod" Frits Clausen i russisk krigsfangenskab 1915-1918*. Fund og Forskning. I Det Kongelige Biblioteks samlinger bind 46. København. 2007. Digitaliseret version hentet fra:
<http://denstorekrig1914-1918.dk/listerlitteraturlinks/litteratur/> d. 11.12.2016 16:20.

- Madsen, Mads Gellert: *"Der er langt hjem til Sønderjylland..."* Historiespeciale. Aarhus Universitet. 2006. Digitaliseret version hentet fra: <http://denstorekrig1914-1918.dk/listerlitteraturlinks/litteratur/> d. 11.12.2016 16:20.
- Rachamimov, Alon: *POWs and the Great War. Captivity on the Eastern Front*. Berg. Oxford, 2002
- Rasmussen, Bent: *I gerning og sandhed. N.H. Rasmussen og de sønderjydske krigsfanger*. H. Hagerups Forlag, Kjøbenhavn. 1927
- Rasmussen, René: *Sønderjyder i allieret krigsfangenskab*. I Adriansen, Inge og Hansen, Schultz Hans: *Sønderjyderne og den Store krig 1914-1918*. Museum Sønderjylland & Historisk samfund for Sønderjylland. Aabenraa. 2006
- Watson, Janet S. K.: *Fighting Different Wars: Experience, Memory, and the First World War in Britain*, Cambridge, 2004.

Digitaliseret kildemateriale:

Kilderne i deres digitaliseret version har figureret på websitet:

<http://denstorekrig1914-1918.dk/listerlitteraturlinks/litteratur/>

Undtagen DSK-årbøgerne som har figureret på websitet:

<http://denstorekrig1914-1918.dk/listerlitteraturlinks/dsk-dansksindede-soenderjyske-krigsdeltagere/>

- Dorf, A. Th.: *Sønderjyske Krigsfanger i England. Personlige Oplevelser af A. Th. Dorf (1919)* Chicago. 1919. Sendt til det Kongelige Bibliotek i København 1920. Set d. 12.12.2016 16:20
- Aurillac-tidende 1921. Aurillac Foreningens mindeskrift. 2den Aargang. Udgivet og samlet ved Redaktør J. P. Jørgensen. Sorø Amts Dagblads Bogtr., Slagelse. Set d. 12.12.2016 14:55

- Aurillac-bogen 1936, Udgivet af Aurillac-foreningen. Modersmaalets trykkeri, Haderslev. Set d. 12.12.2016 14:55
- Aurillac-bogen 1937, Udgivet af Aurillac-foreningen. Modersmaalets trykkeri, Haderslev. Set d. 12.12.2016 14:55
- DSK Årbøger: 1943, 1944 og 1946 Udgivet af Foreningen af Dansksindede Sønderjydske Krigsdeltagere. Heimdal's Trykkeri, Aabenraa. Set d. 12.12.2016 15:10
- Feltham Mindebogen 1921, Udgivet af Feltham foreningen. Chr. Christensen bogtrykkeri, København. Set d. 12.12.2016 14:55

Arkivmateriale fra Landsarkivet for Sønderjylland:

- Arkivsamlings nr. 554677. Arkivskaber: Fergo, Marie: Breve fra sønderjyske krigsfanger (1914-1919) Pakkenr: 169/-1: mm.
- Arkivsamlings nr. 551942. Hansen, Friederich, arbejdsmand: Familiepapirer (1812-1943). Arkivskaber: Gemmer, Niels Ole (1918-1919). Breve skrevet fra Feltham-lejren og Feltham Mindebogen. Pakkenr: Samlepakke 90: mm.

Hjemmesider:

- Sønderjylland eller Slesvig? <http://historiekanon.dk/soenderjylland-eller-slesvig/> s. set 09.12.2016 12:27.